

POSLJEDNJE GODINE ŽIVOTA I POLITIČKE AKTIVNOSTI GAJE BULATA

Ivo Perić

Od početka sedmog decenija prošlog stoljeća, kad je u habsburškoj monarhiji uspostavljena ustavnost i kad se među njenim podanicima ponovno razbuktala politička aktivnost, Split je — taj prirodni i najveći centar Dalmacije ali ne i glavni grad te pokrajine pod habsburškom vlašću¹ — veoma živo sudjelovao u onodobnim političkim zbivanjima preko svojih brojnih, političkim radom obuzetih građana, među kojima su neki, kao što je npr. i Gajo Filomen Bulat, imali predvodničku ulogu i na širem, dalmatinskom političkome poprištu.

Svi ti istaknuti političari, bez obzira na to kojoj su stranci pripadali, predstavljaju zanimljive teme za historiografsko istraživanje i obradu. Nužno je da se studiozno prouči i znanstvenom objektivnošću predoči djelovanje svakoga tog političara kako bi se preko sveukupnosti njihove djelatnosti temeljitije i svestranije spoznali politički tokovi i problemi njihova doba. S tog stanovišta bit će neophodno potrebno pisati i o Bajamontiju, o kojemu je ranije pisano i nekritično, apologetski.² O Gaji F. Bulatu trebat će pisati cjelovito i opširno, kao što je pisano i o njegovim političkim suradnicima Morpurgu³ i Mikačiću.⁴ U ovom radu prikazat će se potpuni samo posljednje godine Bulatova života i političke djelatnosti. Uvodno, u najkraćim crtama, dat će se osvrt i na njegov prethodni život i politički rad.

Gajo Filomen Bulat po mjestu rođenja nije bio Splitsanin,⁵ ali je, provevši u Splitu veći dio svoga života i rada, voleći Split i zalažući se za interese Splita, bio — kako je to istakao Luko Zore — Splitsanin i »dušom i tijelom«.⁶ Kao mladi odvjetnik u Supetru oženio se Splitsankom, Katom Basso,⁷ da bi se nedugo zatim i preselio u Split (1865) gdje se također bavio odvjetničkim poslom.

Tadašnji politički život u Dalmaciji bio je veoma buran, ispunjen snažnim konfliktima. Ti su se konflikti manifestirali već u toku uspostavljanja ustavnosti u habsburškoj monarhiji 1860/61. Nacionalno svjesniji Hrvati i Srbi u Dalmaciji, koristeći se otad mogućnostima javnog političkog djelo-

vanja, obnovili su svoje nacionalno-političke zahtjeve iz 1848: da se Dalmacija ujedini s banskom Hrvatskom i da hrvatski ili srpski jezik — umjesto neprirodno nametnutog talijanskog jezika — postane službenim jezikom u školstvu, sudstvu i upravi na dalmatinskom tlu. S tim političkim programom formirala se i djelovala dalmatinska Narodna stranka. Njene pristaje narodnjaci bivali su sve brojniji i aktivniji. Uvjeti političke borbe bili su vrlo teški. Jer, narodnjaci su imali protiv sebe ne samo autonomaše, pristaje Autonomaške stranke koja je radila protiv sjedinjenja Dalmacije s banskom Hrvatskom i zalagala se za održanje talijanskog kao službenog jezika u Dalmaciji, već i sve organe režimske vlasti. Vladajući režim nije želio promjene. Vođen svojom tlačiteljskom politikom, on je bio na stajalištu da Dalmacija i dalje ostane izolirana i da se u njoj što dulje zadrži talijanski kao službeni jezik. Razumljivo je zato da je i brojno režimsko činovništvo pripadalo Autonomaškoj stranci i predstavljalo njenu glavnu snagu.

Među političkim borcima Narodne stranke nalazio se i Gajo F. Bulat. Na njegovo političko opredjeljenje i zagrijanost za politički rad naročito su utjecale ideje talijanskog Risorgimenta, koje je upoznao za svog studija u Padovi. Od dalmatinskih Hrvata, studenata, tu je sreo i Lovru Montija i Peru Čingriju, svoje buduće stranačke istomišljenike i suborce. Borba za oslobođenje i ujedinjenje talijanskog naroda djelovala je nadahnjujuće i na mnoge naše ljude. Jer, postojala je potreba da se ujedine i hrvatske zemlje i da se njihovi stanovnici bore protiv svih kočnica svojih nacionalnih interesa. Bulat se iskazivao kao narodnjak i za svog odvjetničkog pripravnništva, provedenog u odvjetničkoj kancelariji Špira Petrovića u Zadru. Petrović je kao autonomaš i kao čovjek careva povjerenja imenovan za predsjednika Dalmatinskog sabora. Taj pokrajinski parlament, uspostavljen 1861, kad je i počeo djelovati, bio je najočitiji izraz režimskog stava: da Dalmacija ostane i nadalje izolirana.

Kad su narodnjaci 1862. pokrenuli u Zadru glasilo svoje stranke »Il Nazionale« (»Narodni list«) Bulat je povremeno surađivao u tom glasilu. Za vrijeme drugih saborskih izbora (1864) on je — tada kao odvjetnik u Supetru — glasao za Ivana Vrankovića,⁸ kandidata Narodne stranke u izborništvu vanjskih općina Hvar—Brač—Vis. Kad je Bulat prešao iz Supetra u Split, u Splitu se odmah uključio u narodnjački politički krug u kojemu je vodeću ulogu imao odvjetnik Kosto Vojnović. Odnosi između narodnjaka i autonomaša vladinovaca odvijali su se i nadalje u znaku oštre međusobne suprotstavljenosti, dok su se odnosi između narodnjaka i tzv. liberalnih autonomaša u to vrijeme kretali linijom suradnje u okviru njihova kratkotrajnog Liberalnog saveza. Birokratska samovolja namjesnika Lazara Mamule, namjesništvenog potpredsjednika Luigija Lapenne i vladina povjerenika Karla Rosznera zbližila je liberalne autonomaše (na čelu s Antom Bajamontijem) i narodnjake.

To je zbliženje odgovaralo i narodnjacima i liberalnim autonomašima, pogotovu onima iz Bajamontijeva splitskog autonomaškog kruga. Kad je 1865. Bajamonti osnovao dioničko društvo »Associazione dalmatica« sa svrhom da financira velike građevinske pothvate u Splitu, narodnjačke vođe

Klaić i Pavlinović svojim su utjecajem »nagnale Strossmayera« da kupi dionice tog društva.⁹ Te je dionice — ukupno 200, u vrijednosti od 40.000 f. — Strossmayer kupio za Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti u Zagrebu i za Biskupsko sjemenište u Đakovu.¹⁰ Iskazujući svoju suradnju s narodnjacima, Bajamonti se tada svrstao i među članove utemeljitelje narodnjačkog kulturnog društva Matica dalmatinska.¹¹ Godine 1866. prekinuta je suradnja između narodnjaka i liberalnih autonomaša, i to prvenstveno zbog stavova Ante Bajamontija jer su i on i njegovi istomišljenici — nakon izvršenih promjena u Namjesništvu — »smatrali da im pomoć narodnjaka nije više bila potrebna.«¹² Autonomaši su otada (i vladinovi i tzv. liberali) ponovno jedinstveno nastupali u borbi protiv narodnjaka.

Djelujući u duhu programa svoje stranke narodnjaci su se neustrašivo borili. Gajo F. Bulat isticao se svojom političkom djelatnošću u splitskom narodnjačkom krugu, i to ponajviše aktivnošću u »Slavjanskoj narodnoj čitaonici«, osnovanoj 1862, zatim aktivnošću u društvu »Slavjanski napredak«, osnovanom 1873.

Bulatova aktivnost učinila ga je vođom splitskih narodnjaka (nakon Vojnovićeva odlaska u Zagreb 1874, kamo je Vojnović — nastojanjem Strossmayera i Račkog — bio pozvan za profesora pravnog fakulteta na tamošnjem novoustrojenom sveučilištu). Uz odvjjetnički i politički rad, Bulat je bio aktivan i u privrednom životu Splita. Od samog početka Prve pučke dalmatinske banke u Splitu, koja je osnovana krajem 1870, a započela djelovati 1. veljače 1871, Bulat je bio predsjednik njene uprave.¹³ Ta je banka svojim poslovanjem imala utjecaja i na razvoj Narodne stranke u srednjoj Dalmaciji, pa je, prema tome, vršila i političku ulogu. Kad je Vid Mörpurgo 1875. inicirao osnivanje »prve parne tvornice opeka u Splitu«, u osnivačkom odboru te tvornice »nalazio se uz Mörpurga i Gajo Bulat.«¹⁴ U izborima za zastupnike Dalmatinskog sabora 1876. Bulat je, kao kandidat Narodne stranke, bio kandidiran i izabran u izborništvu kurije vanjskih općina Split—Trogir—Omiš. Kao član saborskog kluba dalmatinske Narodne stranke svrstao se on otada među njene najutjecajnije prvake.

Slično kao i neki drugi narodnjački zastupnici u Dalmatinskom saboru koji se za dugo vremena nisu usuđivali govoriti hrvatski u saborskim debatama, jer su se lakše izražavali talijanskim jezikom koji su bolje i poznavali, tako je i Gajo Bulat kad bi uzimao riječ govorio (prvih godina svog zastupništva) samo talijanski. On je, sjećajući se toga svog zastupničkog početka, kazao da tada nije znao »niti rieči progovoriti hrvatski.«¹⁵ Bez obzira na Bulatovo pretjerivanje u toj izjavi, jer je nemoguće da nije znao ni jedne hrvatske riječi, činjenica je da je nametnuti talijanski jezik vršio odnarođujući utjecaj u Dalmaciji. U toku čitava svojega školovanja — od osnovne škole preko gimnazije do fakulteta — i Bulat je, kao i mnogi prije i poslije njega, morao učiti na talijanskom jeziku. Razumljivo je stoga što je taj jezik i savršeno poznao i što se njime sigurnije izražavao. Bulat je, kao što su to činili i Monti i drugi, učio hrvatski jezik tek u svoje zrelije doba, i isticao da mu to učenje »služi na čast.«¹⁶ Učio je on hrvatski jezik ne samo kao narodnjak iz nacionalno-političkih pobuda, već i kao

odvjetnik, jer mu je poznavanje i tog jezika bilo neophodno potrebno da bi mogao kontaktirati sa svojom klijentelom iz redova hrvatskog puka.

Uvjeti političke borbe u Splitu koju su vodili narodnjaci bili su vrlo teški. Autonomaški vođa Ante Bajamonti, načelnik splitske općine, imao je jak utjecaj i među pučkim masama Splita koje su ga nazivale »ćaćom«.¹⁷ Borba s autonomašima u Splitu značila je borbu s protivnikom »jačim od Hrvojeve kule«.¹⁸ Bulat i njegovi suborci imali su, dakle, mukotrpan zadatak: da izdrže u toj borbi i da tom borbom pobijede protivnika. Pobijediti, to je ponajprije značilo: dobiti općinu u narodnjačke ruke. Trebalo je za to ne samo velike upornosti, nego i velikog umijeća. Jer, srušiti Bajamontija koji je »vladao Splitom« i »bio klisura o koju se morao svaki narodni val razbiti«,¹⁹ iziskivalo je goleme napore. Bulat je uporno tražio »Ahilovu petu Bajamontija« i našao ju je »u lošem financijskom stanju autonomaške općine i društva Associazione dalmatica«.²⁰ On je, kao odvjetnik, po nalogu JAZU iz Zagreba i kaptola iz Đakova bio ovlašten da zastupa njihove dioničarske interese u društvu »Associazione dalmatica« u Splitu. Tim ovlaštenjem izvršio je uvid u financijsko poslovanje društva i otkrio loše i nepravilno poslovanje, o čemu je pisao u »Narodnom listu«, a zatim i u zasebnoj brošuri.²¹ Tim javnim istupima želio je »na neki način usilovati Vladu da se umiješa u Društvene poslove na korist dvaju narodnih zavoda«, kojima je Strossmayer darovao po »sto dionica«.²² Želio je, dakako, pokazati i to kako Bajamonti rđavo gospodari sredstvima društva. Bajamonti je bio prisiljen da se brani.²³ Njegov je ugled time i otada ozbiljno načet. I općinski dugovi su rasli. Gajo F. Bulat je nastojao dokazati neodgovorno financijsko poslovanje i općinske uprave na čelu s Bajamontijem.

Bulat je od 1879. zastupnik i u Carevinskom vijeću u Beču gdje je, s ostalim narodnjačkim zastupnicima iz Dalmacije, pripadao Hoenwartovu zastupničkom klubu. Taj je klub potpomagao Taaffeovu vladu. Za tu suradnju sa središnjom vladom i preko svojih zastupnika u Carevinskom vijeću dalmatinska je Narodna stranka, vodeći dakle oportunističku politiku, nastojala izboriti razne ustupke u prilog materijalnih interesa Dalmacije i u korist hrvatskoga jezika u Dalmaciji. Jedan od značajnijih ustupaka — u odnosu na željene promjene u Splitu — bila je vladina odluka 1880. da hrvatski jezik postane postepeno nastavnim jezikom u tadašnjim splitskim srednjim školama: Gimnaziji i Velikoj realci.²⁴ U toj istoj godini, 3. XI 1880. raspušteno je splitsko autonomaško općinsko vijeće i općinska autonomaška uprava (s načelnikom A. Bajamontijem) zamijenjena komesarom Nallinijem, kojega je imenovalo Namjesništvo. Razlozi za to bili su »rasipničko upravljanje općinskom imovinom« i neredi koje su stvarali »bršaljleri« — pripadnici Bajamontijeva društva »Società dei bersaglieri«.²⁵ Bulat je 1880. pokrenuo list »Split«, nastojeći da se i djelovanjem preko tog lista »pripravi javno mnijenje za promjenu položaja koji će nastati pobjedom narodne misli u Splitu«.²⁶ Zalažući se za tu pobjedu, on je uporno ukazivao na počinjene greške raspuštene autonomaške općinske uprave.²⁷ Njegovi argumenti naročito su imali utjecaja izvan Splita, među seoskim biračima na području splitske općine, i taj je utjecaj zaista uspio »osamiti Split«.²⁸

Bajamontijeva obrana raspuštene splitske općinske uprave²⁹ bila je manje uvjerljiva. Postepeno su se počeli sve više osipati redovi Bajamontijevih pristaša i u Splitu, što je bilo odlučno za ishod predstojećih općinskih izbora. U srpnju 1882, kad su održani izbori za novo općinsko vijeće splitske općine, na strani narodnjaka bila je u blagoj mjeri i naklonost organa vladajućeg režima. Narodnjaci su pobijedili. U novo splitsko općinsko vijeće izabrano je 28 narodnjaka i 8 autonomaša.³⁰ Pobjeda splitskih narodnjaka imala je velik odjek i još veće značenje, i to ne samo za Split, nego i za ostalu Dalmaciju. Boreći se za ponarođenje splitske općine, Bulat i njegovi suborci narodnjaci uvijek su polazili i s tog šireg značaja svoje borbe. Iako su u navedenu pobjedu ugradili svoja politička nastojanja mnogi splitski narodnjaci, Bulat je među njima ipak imao vodeću i glavnu ulogu, pa je stoga, da se ta uloga i naglasi, nazivan osloboditeljem Splita.

Prvi načelnik ponarođene splitske općine bio je Duje Rendić-Miočević.³¹ Bulat je također bio član prve uprave ponarođene splitske općine i to kao prvi prisjednik.³² Uporan u svom političkom i ostalom djelovanju, on je uza sve zasluge imao i svoje mane. O tome postoje i iskazi njegovih suvremenika. Vicko Perišić je npr. pisao: »Bulat ima i svojih mana, osobito naglost njemu štetuje.«³³ Ispoljavajući svoju naglost, Bulat je dolazio u sukobe i sa svojim najbližim suradnicima i političkim istomišljenicima. Nekima je izgledalo kao da on hoće biti glavna vladajuća ličnost i u stranci i u komunalnom životu Splita. Biankini je u tom smislu kazao: »Bulat hoće prvenstvo i pašaluk u občini Splitskoj.«³⁴

Kad se nakon »Splita« (koji je, kao prilog »Narodnog lista«, prestao izlaziti 1883)³⁵ pojavio u Splitu početkom 1884. zaseban organ splitskih narodnjaka, »Narod«,³⁶ pojedini narodnjaci, kao npr. Pavlinović, Biankini i još neki vidjeli su u tome separatističke težnje, opasne za jedinstvo stranke, i oštro su napadali Bulata. U tim napadima označavalo se »Narod« i kao Bulatov organ. Bulat je objašnjavao Pavlinoviću da »Narod« nije njegov organ, već »organ občine« i da postoji odbor trojice (Bulat, Tacconi i Borčić) koji nad listom vrši »svoj nadzor«.³⁷ Napadi na Bulata mogli su dovesti i do raskola u Narodnoj stranci. Da se to izbjegne, Klaić je utjecao i na jednoj i na drugoj strani. Napadi su prestali i raskol onemogućen. »Narod« je u Splitu i dalje izlazio.

Bulatova aktivnost i kao zastupnika bila je vrlo osjetna. U Carevinskom vijeću u Beču on je rukovodio akcijom da se posebnim zakonom izmijenjeni 14. čl. građanskog parničnog pravilnika i da se stranke i njihovi pravni zastupnici mogu služiti jednim od jezika kojima se u zemlji govori. To je za Dalmaciju značilo da se stranke i njihovi zastupnici mogu služiti ili hrvatskim ili talijanskim jezikom. Taj je zakon 25. V 1883. prihvaćen u Carevinskom vijeću. Zbog Bulatove uloge u donošenju tog zakona, u Dalmaciji su taj zakon nazivali i »Lex Bulat«, što je ostalo prisutno i u našoj pravnoj literaturi.³⁸ Bulat je bio biran za zastupnika u Carevinskom vijeću i 1885. i 1891. Biran je ponovno i za zastupnika u Dalmatinskom saboru i 1883. i 1889. U Dalmatinskom saboru zalagao se osobito za ponarođenje uprave u pokrajini. Sudjelovao je i u saborskim političkim polemikama, polemizirajući najviše s Antom Bajamontijem, prvakom Autonomaške

stranke,³⁹ i sa Savom Bjelanovićem, prvakom Srpske stranke. Od 1885. do 1893. Bulat je bio i načelnik splitske općine. Kao općinski načelnik zalagao se za ostvarivanje raznih materijalnih potreba Splita i okolice. Zalagao se i za što bolji rad kulturnih narodnjačkih društava u Splitu, kao što su bili Narodna glazba i pjevačko društvo »Zvonimir«, osnovano 1884. Veoma je zaslužan i za izgradnju splitskog Općinskog kazališta, otvorenog 1893.

Posljednje godine života i političke djelatnosti Gaje F. Bulata odvijale su se također u složenim prilikama, koje mu nisu omogućavale ni miran život ni miran rad. U potlačenoj Dalmaciji pod austrijskom vlašću postojali su razni problemi, za čije se rješenje bilo teško boriti. Bulat je kao zastupnik u Dalmatinskom i u Carevinskom vijeću morao da se bori. Dalmacija je, po svojoj privrednoj zaostalosti, bila jedna od privredno najzaostatijih zemalja u habsburškoj monarhiji. Godine 1890. od rada u poljoprivredi, šumarstvu i ribarstvu živjelo je 86,12 posto dalmatinskog stanovništva.⁴⁰ Taj podatak dovoljno ilustrira privrednu zaostalost onodobne Dalmacije. Vino je bilo glavni proizvod od čije je prodaje ovisilo zadovoljavanje ostalih životnih potreba većine poljoprivrednog stanovništva. Velik udarac toj zaostaloj poljoprivrednoj Dalmaciji zadala je Austro-Ugarska svojim trgovinskim ugovorom s Italijom, sklopljenim u Rimu 6. prosinca 1891. s važnošću do 31. prosinca 1903, dakle, za punih 12 godina! U sklopu tog ugovora nalazila se i zloglasna »vinska klauzula«, kojom je Italiji iz političkih razloga, da bi kao nepouzdan saveznik ostala u Trojnom savezu, dan veliki ustupak: da može izvoziti svoja vina i na austro-ugarsko tržište uz vrlo nisku carinu. Zbog konkurencije jeftinih talijanskih vina, koja su se od 1892. počela uvoziti širom Austro-Ugarske, naglo je padala cijena dalmatinskog vinu, za kojim je bila sve manja potražnja. Siromašno seosko stanovništvo još je više siromašilo, izloženo golemim nevoljama. Te nevolje tjerale su ga i u tuđinu, što je pokazivalo sve masovnije iseljavanje. Dalmatinski zastupnici i u Dalmatinskom saboru i u Carevinskom vijeću ukazivali su na mnogostruko štetne i teške posljedice »vinske klauzule« i tražili od središnje vlade neka pomogne Dalmaciji. U tim zastupničkim akcijama Bulat je bio veoma aktivan.

Na sjednici Dalmatinskog sabora od 10. ožujka 1892. Bulat je u ime grupe saborskih zastupnika predlagao da se osnuje odbor od 7 osoba sa zadatkom da izradi prijedlog mjera koje bi središnja vlada trebala poduzeti da se ublaže štete nanesene Dalmaciji »vinskom klauzulom« i nekim drugim odredbama o brodarstvu i ribarstvu, sadržanim u trgovinskom ugovoru s Italijom. U taj saborski odbor bio je izabran i Bulat.⁴¹ U Carevinskom vijeću u Beču Bulat je kritizirao vladu zbog ekonomski nepovoljnog trgovinskog ugovora s Italijom, ukazujući posebno na nepovoljnost tog ugovora sa stajališta interesa Dalmacije.⁴² Značajan doprinos borbi protiv »vinske klauzule« i ostalih za Dalmaciju nepovoljnih odredbi trgovinskog ugovora između Austro-Ugarske i Italije davale su splitska Trgovačko-obrtnička komora i Vinarska udružba u Splitu. U borbenim istupima tih organizacija sudjelovao je i Gajo Bulat. On je bio i u odboru za pripremu skupštine zakazane za 18. lipnja 1894. u Splitu, koja je imala zadatak razmotriti probleme stvorene u Dalmaciji novim trgovinskim ugovorom između Austro-

-Ugarske i Italije.⁴³ Na toj skupštini bio je izabran i odbor koji je imao zadatak da provodi zaključke te skupštine.⁴⁴ Tražena i očekivana pomoć od vlade nije stizala ili je pristizala u vidu »mrvica«.

Dalmatinska Narodna stranka, u čijem je rukovodećem vrhu bio i Bulat, vodila je i dalje oportunističku politiku. Zbog te oportunističke politike koja nije ostvarivala željena postignuća ni u pogledu ponarođivanja uprave, ni u zadovoljavanju mnogobrojnih ekonomskih potreba Dalmacije, izbijalo je nezadovoljstvo u redovima stranke i u toku 9. decenija. To nezadovoljstvo u stranci bilo je pojačavano i time što je ona i svojim nazivom pritajivala svoje hrvatsko obilježje i što nije imala smjelosti da ponovljenim saborskim adresama zahtijeva sjedinjenje Dalmacije s banskom Hrvatskom. Kad su iz Narodne stranke još 1879. istupili pripadnici srpske nacionalnosti, koji su zatim 1880. osnovali svoju zasebnu Srpsku stranku, u Narodnoj stranci su ostali samo Hrvati. Stranka je i dalje zadržala svoj stari naziv (Nardna stranka) jer su njeni prvaci, stojeći na stajalištu da su Hrvati i Srbi jedan narod, vjerovali da će pod tim nazivom, u kojem se nije isticalo ni hrvatsko ni srpsko ime, lakše uspostaviti ponovnu političku slogu i stranačko jedinstvo sa Srbima. Kako se ta sloga i takvo jedinstvo nisu postizali, u stranci je jačala struja koja se zalagala za isticanje njena hrvatskog obilježja. Pod utjecajem te struje, koju je usmjeravao J. Biankini, stranka se 1889. nazvala Narodnom hrvatskom strankom. Ta se struja zalagala i za radikalniju politiku stranke. Pripadnici te struje, dolazeći u sve žešće sukobe s unitarističkom i oportunističkom većinom u Narodnoj hrvatskoj stranci, istupili su 1892. iz te stranke i iz njena saborskog kluba, te su ustrojili svoj zasebni Hrvatski klub. Zajedno s Klaićem, Čingrijom, Vrankovićem, Borčićem i ostalim prvacima Narodne hrvatske stranke, Bulat je osuđivao pripadnike Hrvatskog kluba, gajeći nadu da će se oni ipak vratiti u redove stranke iz koje su istupili.

Kao saborska većina, narodnjaci su izbjegavali da se u Saboru pokreće pitanje sjedinjenja Dalmacije s banskom Hrvatskom. Izbjegavali su to jer su znali da će Sabor biti zatvoren ako u dnevni red njegovih rasprava uđe pitanje sjedinjenja. Vlada, dakle, nije dopuštala ni saborsku raspravu o tom pitanju. Ona je počevši od 1889. i dalje uoči svakog saborskog zasjedanja ovlašćivala namjesnika Emila Davida da zatvori Sabor ako se u Saboru prihvati rasprava o adresi kojom se zahtijeva sjedinjenje Dalmacije s banskom Hrvatskom.⁴⁵ Vladajući režim nije želio to sjedinjenje ni prije uspostavljanja dualizma. Pokretanje tog pitanja u uvjetima dualizma značilo je da se pokreće pitanje preustrojstva habsburške monarhije. A to je sa stajališta vladajućeg režima bilo nedopustivo. Dalmacija je pripadala austrijskom (cislajtanijskom), a banska Hrvatska ugarskom (translajtanijskom) dijelu habsburške monarhije. Dualizam je bio i uspostavljen da bi austrijski Nijemci i Mađari, podijelivši međusobno vlast, lakše vladali potlačenim slavenskim narodima. Bulat je, kao i ostali prvaci Narodne hrvatske stranke, smatrao da je bolje da Dalmatinski sabor radi i da rješava sve ono što može rješavati nego da se zbog zahtjeva teško ostvarivog sjedinjenja obustavlja saborski rad. U tom stavu bio je sadržan i stalno prisutan strah Narodne hrvatske stranke da bi vlada, bude li izazvana, mogla

i raspustiti Sabor i raspisati nove saborske izbore. U tom slučaju vlada bi svojim uplivom na ishod izbora mogla učiniti da Narodna hrvatska stranka ne bude više u Saboru zastupljena kao većinska već kao manjinska stranka. Kad bi se to dogodilo — obrazlagale su narodnjačke vođe, među kojima i Bulat — došle bi u pitanje mnoge stečevine prethodne političke borbe njihove stranke. I zato su narodnjaci, uklanjajući svaki rizik, stalno isticali svoju odgovornost koju su imali kao saborska većina i naglašavali važnost svoje većinske prisutnosti u Saboru i Zemaljskom odboru.

Narodna hrvatska stranka bila je predstavnik interesa hrvatske buržoazije i zemljišnih veleposjednika u Dalmaciji. Ti su je interesi stalno poticali na daljnju oportunističku politiku. Hrvatska je buržoazija u Dalmaciji željela da se prilagođivanjem vladajućoj politici i suradnjom s vladom iznudju razni ustupci u prilog hrvatskog jezika i ekonomskih potreba pokrajine. U jezičnim ustupcima gledala je ne samo ustupke nacionalnoj, hrvatskoj afirmaciji, nego istodobno i političko jačanje dalmatinskih Hrvata kojim se ostvarivao njihov primat na dalmatinskom tlu, značajan i za njihovo preuzimanje vodeće uloge u raznim pravcima privrednog života. Očekujući vladinu potporu za izgradnju novih cesta, mostova i za izgradnju željezničkih pruga, očekujući njenu podršku u dodjeli državnih kredita, ta je buržoazija smatrala da će se na taj način unaprijediti trgovina, pomorstvo i industrija. Ukratko: u suradnji s vladom vidjela je svoj poslovni prosperitet, te je radije pristajala i na »mrvice« nego na odlučnu opozicionu političku borbu za velike ustupke, čije postignuće nije bilo sigurno. Zemljišni veleposjednici gledali su u konzervativnom vladajućem austrijskom režimu zaštitnika postojećih agrarnih odnosa i zbog toga su, ponajprije, željeli suradnju s tim režimom. Narodna hrvatska stranka, štiteći interese tih veleposjednika, nije željela izmjenu postojećih agrarnih odnosa u Dalmaciji u kojoj je velik broj poljoprivrednika bio u kolonatskom i kmetском položaju. Kao jedan od najutjecajnijih prvaka Narodne hrvatske stranke, Bulat se zalagao — u naprijed navedenom smislu — za oportunističku politiku stranke i za zadržavanje agrarnih odnosa onakvih kakvi su bili. Kad god se u Dalmatinskom saboru pokretalo pitanje kolona i kmetova, on je uvijek isticao da se time ne treba baviti, da to nije socijalno nego privatnopravno pitanje. Klasni karakter stranke kojoj je pripadao obilježavao je, dakle, i Bulat svojim političkim djelovanjem, i to u najizrazitijoj mjeri.

Bulatovi poštovatelji, prateći i cijeneći njegovu političku angažiranost, isticali su i u novinstvu i u svojoj prepisci da je on, zbog bavljenja politikom zapuštao svoj unosni odvjetnički posao i time mnogo žrtvovao. Bulat je, međutim, baveći se politikom postajao poznatiji i kao odvjetnik, te je imao i više klijenata, a to znači da je i njegov prihod rastao. Njegova je odvjetnička kancelarija radila i kad njega nije bilo u Splitu. Bulatov ugled i kao odvjetnika naročito je porastao nakon ponarodenja splitske općine. Mnogi su klijenti htjeli prije svega Bulatovo odvjetničko zastupništvo jer su pretpostavljali da njegov utjecaj preko političkih istomišljenika u kotarskom i okružnom sudu u Splitu, te u pokrajinskom i prizivnom sudištu u Zadru može biti od značenja i za ishod sudskog procesa. Pretpostavljali

su da je njegov utjecaj osjetan i u vrhovnom i u kasacionom sudu u Beču. Bulat je odlazeći u Zadar kao zastupnik u Dalmatinskom saboru i u Beč, kao zastupnik u Carevinskom vijeću, obavljao tamo usput i odvjetničke poslove u interesu svojih klijenata. Prema tome, baveći se političkim radom, i Bulat je kao odvjetnik više imao koristi nego što je žrtvovao. Ta je osobna korist bila veći agens da ustraje u bavljenju politikom nego što su u toj ustrajnosti imali udjela njegov zanos i politički ideali.

Oportunizam Narodne hrvatske stranke bio je izvrgavan oštroj kritici ne samo pripadnika saborskog Hrvatskog kluba, nego i kritici pravaša kojih je u Dalmaciji bilo sve više. U toj kritici je obično isticano da se narodnjaci zadovoljavaju vladinim »mrvicama«, da su se potpuno podvrgli vladinoj volji, da su napustili državnopravno pitanje i time se odrekli temeljne točke svog političkog programa, te da su razočarali mnoge rodoljube, osobito hrvatsku omladinu koja želi odlučnu borbu i koje zbog toga nema u narodnjačkim redovima. Najžešće kritike upućene Narodnoj hrvatskoj stranci izrečene su u Dalmatinskom saboru u govorima J. Biankinija i drugih pripadnika Hrvatskog kluba. Bulat je ponekad, u odsutnosti saborskog predsjednika Đorđa Vojnovića, rukovodio saborskim sjednicama kao saborski potpredsjednik (1889—1895). Te kritike upućene njegovoj stranci strpljivo je slušao i rijetko se upuštao u polemike. Iako je poštovao slobodu riječi u sabornici, običavao je, kad bi rukovodio nekim sjednicama, pozivati »na stvar« pojedine zastupnike koji bi se udaljili od rasprave predviđene konkretnom točkom dnevnog reda. Takva udaljavanja od dnevnog reda bila su vrlo česta u saborskim debatama.

Svoj stav prema pitanju sjedinjenja Dalmacije s banskom Hrvatskom Narodna hrvatska stranka je izrazila u svom programu godine 1889. Ona je u tom programu istakla da će se »na temelju narodnih i pisanih prava« založiti za ostvarenje sjedinjenja »u svaki sgodni čas«. ⁴⁶ Pod tim zgodnim časom imala je u vidu potrebe koji bi u habsburškoj mornahiji bili izazvani koliko unutarnjim, toliko i vanjskopolitičkim događajima. Pritisci pripadnika Hrvatskog kluba i obzir prema hrvatskom javnom mišljenju u Dalmaciji koje su stvarali pravaši prisilili su saborski klub Narodne hrvatske stranke da u veljači 1894. pristane na unošenje rasprave o sjedinjenju Dalmacije s banskom Hrvatskom u dnevni red tadašnjeg saborskog zasjedanja. Do te rasprave, međutim, nije ni došlo jer je, da bi se rasprava onemogućila, zatvoreno daljnje saborsko zasjedanje po nalogu ministra unutrašnjih poslova. U toj su se godini pravaši i članovi Hrvatskog kluba združili i osnovali dalmatinsku Stranku prava koja je nastupala vrlo borbeno. Njeni su zastupnici za saborsko zasjedanje u siječnju 1895. nastojali da se uvrsti u dnevni red rasprava o sjedinjenju Dalmacije s banskom Hrvatskom i da se zahtjev tog sjedinjenja obrazloži caru saborskom adresom. Narodnjaci, kao saborska većina, nisu pristali na to jer su znali da bi Sabor zbog toga i ovaj put bio zatvoren. Narodnjačko protivljenje prijedlogu pravaša dovelo je u toku tog zasjedanja do njihove oštre polemike. Bulat je podržavao stavove svoje stranke.

U kolovozu 1895. održani su novi izbori za zastupnike u Dalmatinskom saboru. Za hrvatske glasove borile su se tada prvi put dvije međusobno suprotstavljene stranke: Narodna hrvatska stranka i Stranka prava. Predsjednik Narodne hrvatske stranke bio je Miho Klaić, a potpredsjednik Bulat. Obje su stranke izdale i svoje izborne proglose. Narodna hrvatska stranka je svugdje nastojala onemogućiti izbor pravaških kandidata. U tome je imala podršku i režimskih organa. Bulat je u toku tih izbora bio vrlo aktivan. Saopćavao je da za njegovu stranku u splitskom okružju »stvari idu dosta dobro usprkos velike pravaške agitacije«.47 Izbori su imali ovakav ishod: Narodna hrvatska stranka izborila je 23 zastupnička mjesta, Srpska stranka — 9, Autonomaška stranka — 6, i Stranka prava — 3. Gajo Bulat je izabran u svom starom izborništvu kurije vanjskih općina Split — Trogir — Omiš. Želja mu je bila da narodnjaci, koji su imali više zastupnika u Dalmatinskom saboru nego sve ostale političke stranke zajedno, budu »složni i jaki« i da ponovno dobiju prijašnji upliv koji su zbog rasprave s pravašima »donekle izgubili«.48

Za novog saborskog predsjednika bio je u prosincu 1895. imenovan Miho Klaić, vođa Narodne hrvatske stranke. Kako je on početkom siječnja 1896. umro, car je odmah zatim imenovao Bulata za predsjednika Dalmatinskog sabora. Imenovanje saborskog predsjednika obavljao je, dakle, car i to ne »u smislu pravila parlamentarne demokracije kao predstavnika većine, već kao osobu svog izuzetnog povjerenja«.49 Bulat je visoko cijenio i iskreno volio Mihu Klaića. Govoreći o Klaićevu djelovanju i ističući mnoge njegove zasluge, Bulat je, među ostalim, kazao: »Ja sam najbolji svjedok koliko je on neumorno radio, bez ikakve ambicije, a možda i bez nade da će se, za njegova života, doći do potpunog ostvarenja uzvišenih narodnih ideala, ali je to činio u plemenitoj namjeri da pripravi bolju budućnost svomu narodu«.50 Budući da su Bulat i Klaić bili ne samo prijatelji, politički istomišljenici i suradnici, već i pašanci, upućeni su i Bulatu — u povodu Klaićeve smrti — mnogi izrazi sućuti. Zahvaljujući i javno na tim izrazima, Bulat je naglašavao: »Neka budu svi uvjereni da kao što sam za života bio odani prijatelj i drug milome pokojniku, bit ću u buduću vjeran njegovoj blagoslovljenoj uspomeni i prijatelj njegovim prijateljima«.51 Bulat bi sigurno bio izabran za novog predsjednika Narodne hrvatske stranke da nije došlo do njegova imenovanja za predsjednika Dalmatinskog sabora. Novi predsjednik te stranke postao je Ivan Vranković.

Bulatovo imenovanje za predsjednika Dalmatinskog sabora imalo je širok odjek i u onovremenoj štampi. Narodnjačko »Jedinstvo« je naglašavalo kako narod u Bulatu gleda »osloboditelja Splita« i ustrajnog političkog borca, »uvijek u prvom redu budna, radišna, energična gdje se god radi o narodnoj sreći i interesima domovine«.52 Pravaška »Crvena Hrvatska« je naglasila: »Dr Bulat prestavlja u narodnoj stranci — da tako rečemo — skrajnju desnicu oportunitizma. Inače je poznat kao čovjek odlučan i jake volje, koji što zabije u glavu mora provesti, puklo kud puklo. Pravašima je veliki nepomirljivi protivnik«.53

Predstavljajući se saborskim zastupnicima kao novi saborski predsjednik, Bulat je kazao da neće gledati ni na saborsku većinu ni na saborsku

manjinu, nego će nastojati »da se saborski rad razvije na zakonitom temelju« i »da svakome bude zajamčena sloboda riječi« kako bi svi mogli vršiti »svoj zadatak«. Budući da je »svim odlučujućim čimbenicima« bilo poznato njegovo političko mišljenje kad je imenovan saborskim predsjednikom, on je naglasio da će se tog mišljenja i nadalje »svedjer držati kao narodni zastupnik«, ali da će se kao saborski predsjednik smatrati »samo predstavnikom zakona i reda«. Zamolio je da njegovi »stari i novi sudrugovi, bez razlike političkih osvjedochenja«, podupru njegova nastojanja u interesu Dalmacije kao svima njima zajedničkog zavičaja.⁵⁴ Kao predsjednik Dalmatinskog sabora Bulat je istodobno bio i predsjednik saborskog izvršnog organa Zemaljskog odbora. Za taj predsjednički rad imao je godišnju plaću od 3500 f. Bila je to najveća plaća u građanskoj službi pokrajine. Zbog vršenja tih predsjedničkih dužnosti morao se otada nastaniti u Zadru, sjedištu Sabora i Zemaljskog odbora.

Istodobno je Bulat i nadalje bio zastupnik u Carevinskom vijeću. Za novih izbora za Carevinsko vijeće 1897. kad je Dalmacija umjesto 9 birala 11 zastupnika, Bulat je kao jedan od prvaka Narodne hrvatske stranke bio vrlo aktivan. U tim je izborima, nošena nastojanjem da ne bude izabran ni jedan autonomaški zastupnički kandidat, Narodna hrvatska stranka sklopila posebne izborne kompromise sa Srpskom strankom i Strankom prava. U sklapanju tih kompromisa vidnu je ulogu imao i Bulat kao član narodnjačkog odbora za pregovore. Narodnjačka akcija je potpuno uspjela. Bulat je i tada, kao narodnjački kandidat, izabran za zastupnika u Carevinskom vijeću u izborništvu kurije vanjskih općina Split — Trogir — Omiš — Supetar — Hvar — Stari Grad — Vis.⁵⁵ O zajedničkim poslovima svih zemalja habsburške monarhije odlučivale su delegacije Carevinskog vijeća i Ugarskog sabora. U delegaciji Carevinskog vijeća bio je obavezno i jedan zastupnik iz Dalmacije. Od 1897. Dalmaciju je u toj delegaciji zastupao Bulat.

Kao saborski zastupnik i saborski predsjednik Bulat se osobito zalagao za izgradnju željezničke pruge Split — Aržano — Bugojno.⁵⁶ Tom bi prugom bila ostvarena željeznička veza Dalmacije sa zaleđem. Njom bi naročito poraslo i značenje splitske luke u kojoj je, inače, u toku zadnjeg decenija 19. st. promet bivao sve veći. Tako npr. 1886. kroz tu je luku prošlo 2039 brodova sa 301.393 t nosivosti, a 1897. 3517 brodova sa 636.009 t nosivosti.⁵⁷ Željeznička pruga Split — Knin, izgrađena 1888, nije produžavana dalje ni preko Bosne ni preko Like. Ostala je svojevrsan dokaz izoliranosti Dalmacije pod austrijskom vlašću. Zalagao se Bulat i za oživotvorenje pokrajinskog Zemljišno-veresijskog zavoda. Pravilnik tog hipotekarnog zavoda bio je odobren 1892. Rad zavoda napokon je započeo 1898. Njegovo otvaranje Bulat je smatrao velikim uspjehom pokrajinske autonomne uprave.⁵⁸ Svojim utjecajem kod pokrajinske vlade, sa stajališta interesa Narodne hrvatske stranke, Bulat je nastojao pripomoći dubrovačkim pripadnicima te stranke da ponovno dobiju tamošnju općinu u svoje ruke, što im je 1899. i uspjelo. O tome podosta govori Bulatova prepiska s Perom Čingrijom, narodnjačkim prvakom u Dubrovniku.⁵⁹ Za razliku od Čingrije, koji je surađivao s dubrovačkim pravašima, Bulat se stalno protivio narodnjačko-pravaškoj suradnji. Naglašavao je da su dubrovački pravaši »barem

skladni«. Za splitske je pravaše tvrdio kako nastoje ući u općinsko vijeće »za rušiti i prkositi«. Ukazivao je na to da ih i nema mnogo: »Ima ih 12 generala a nemadu nego 10 vojnika«. ⁶⁰ Među pravašima u splitskoj sredini naročito se isticao Ante Trumbić. On je i u Dalmatinskom saboru podvrgavao oštroj kritici narodnjački oportunistam. Govorio je narodnjačkim prvacima da ih je vlada »moralno zaslužnija« i postavljao im pitanje: »Gdje vam je mladost, koja bi imala obnoviti i podmladiti staračku krv vaše stranke?« Prigovarao je narodnjacima kako onemogućuju pravašima da uđu u općinska vijeća, kao što su onemogućavali većem broju pravaša da uđu i u Dalmatinski sabor. U vezi s tim on je upozoravao: »Bilo što bilo, stranka prava neće malaksati radi toga. Nju možete slomiti, ali ne ćete prignuti. Ako nas ne bude u saboru, bit će nas u narodu«. ⁶¹ Pravaši su u Bulatu gledali svog najžešćeg protivnika među narodnjačkim prvacima.

Kao i prije, Bulat se i u posljednjim godinama svoje političke djelatnosti živo zauzimao za uvođenje hrvatskog jezika kao službenog jezika i u organe uprave. U zadnjoj godini svoga života on je prikazao tokove dotadašnje borbe za rješenje tog pitanja u Dalmaciji i taj prikaz objavio u zasebnoj brošuri, potičući i zalažući se da se to pitanje definitivno uredi kako zahtijevaju narodne »pravice i potrebe«. ⁶² Isto tako, kao što se borio za prava hrvatskog jezika, borio se do zadnjeg dana svoga života i za izgradnju željezničke pruge Split-Aržano-Bugojno. Za tu izgradnju trebalo je pridobiti naklonost i Beča i Pešte jer je Bosna bila pod zajedničkom austro-ugarskom upravom. Bulat je stoga, naročito kao član austrijske delegacije, obrazlagao važnost, potrebu i opravdanost izgradnje te pruge. ⁶³ Mađari su se teško odlučivali za tu prugu jer su smatrali da bi ta pruga pridonijela razvoju splitske luke, što bi moglo »škoditi interesima Rijeke«, a i zato jer bi ta pruga povezivala Dalmaciju i Bosnu kao »slavenske zemlje«. ⁶⁴

Oboljevši od upale pluća, Bulat je umro u Beču 9. lipnja 1900. u 65. godini života. Pokopan je u Splitu. O Bulatovu pogrebu i o Splitu na dan Bulatova pogreba bilo je više novinskih izvještaja. Jedan od njih glasi: »Sprovod je bio veličanstven. Ovakva još ne vidje ni Spljet ni Dalmacija. Već u jutru skoro svi dućani zatvoreni, mnogi i političkih protivnika. Nad njima crni zastori; tako i na prozorima, a mnogo zastava sa trećeg kata dosizalo do prvoga. U mnogim izlozima, uz voštanice, ili lampijone, izložena pokojnikova slika. Svi fenjeri upaljeni i crninom obaviti, oko grada i niz obalu postavljeni veliki držaci sa kojih se vijale duge crne zastave. Na svim uredima, zavodima, društvima također zastave na pola koplja, tako i na lađama u luci a po zidovima prigodne pjesme i epigrami«. ⁶⁵ Narodnjaci su u svom novinstvu odavali priznanje Bulatu kao svom stranačkom prvaku, naglašavajući da je on u stranci bio »energija i akcija«. ⁶⁶ Pravaši su ukazivali na to da je Bulatova smrt izazvala »u pokrajini različita osjećanja, jer je pokojnik imao i mnogo štovatelja i mnogo protivnika«. ⁶⁷ Gledan kroz njegov zastupnički rad u Dalmatinskom saboru, Bulat je istican kao »čovjek čvrsta hotjenja« — »prožet grozničavom radinošću«. ⁶⁸ U političkom životu sudjelovao je punih 40 godina. U ta 4 decenija bio je

8 godina načelnik splitske općine, 21 godinu zastupnik u Carevinskom vijeću i 24 godine zastupnik u Dalmatinskom saboru.

Bulatov politički rad i uloga nerazdvojivo su vezani za Narodnu (hrvatsku) stranku u Dalmaciji. Kao jedan od prvaka te stranke utkao se on i u njene zasluge i u njene mane. U toj istini sadržana je najpotpunija ocjena Bulatove političke djelatnosti.

BILJEŠKE

¹ Kao i prije, za mletačke uprave Dalmacijom, tako i poslije, za prve austrijske, pa francuske i druge austrijske uprave, Zadar je bio i ostao glavnim gradom Dalmacije. U 1848/49. dalmatinski zastupnici u državnom parlamentu austrijske carevine pokrenuli su pitanje decentralizacije pokrajinske uprave u Dalmaciji. Predlagali su da u Zadru bude sjedište samo pokrajinske vojne uprave, u Splitu — sjedište pokrajinskih organa civilne uprave, a u Dubrovniku — najviši organi pokrajinskog sudstva (Zora dalmatinska br. 1, Zadar 1849, 3; *Stjepan Antoljak*, Pokret za decentralizacijom dalmatinske pokrajinske uprave god. 1848/49, Časopis za hrvatsku poviest br. 3, Zagreb 1943, 277; *Grga Novak*, Dalmacija na raskršću 1848. god., Rad JAZU br. 274, Zagreb 1948, 129). Godine 1881. na saborskoj sjednici od 9. IX, Augustin Masovčić, zastupnik u Dalmatinskom saboru, podnio je prijedlog da se sjedište Dalmatinskog sabora prenese iz Zadra u neki drugi, za većinu zastupnika podesniji grad, misleći pri tom na Split (Brzopisna izvješća XVIII zasjedanja zemaljskog sabora dalmatinskoga, Zadar 1881, 257). Godine 1894. mladi je Supilo, polazeći od raznih brutalnih istupa zadarskih autonomaša talijanaša, predlagao »radikalne mjere«, i to: da sve dalmatinske općine izjave kako neće smatrati Zadar glavnim gradom Dalmacije i da kao novi glavni grad navedu »koji od većih gradova«, da, zajedno s Dalmatinskim saborom i Zemaljskim odborom, pokrenu pitanje preseljenja pokrajinskih ureda iz Zadra u novi centar pokrajine, i da se prvo slijedeće zasjedanje Dalmatinskog sabora ne održi u Zadru već »u Spljetu ili u Dubrovniku« (Crvena Hrvatska br. 32, Dubrovnik 1894, 1). Te i druge inicijative u tom smislu ostale su neostvarene jer vladajući austrijski režim nije dopuštao prenošenje pokrajinske uprave iz Zadra u Split ili u koji drugi dalmatinski grad.

² O. *Randi*, Antonio Bajamonti, Zadar 1932.

³ D. *Kečkemet*, Vid Morpurgo i narodni preporod u Splitu, Split 1963.

⁴ J. *Kortšek*, Dujam Mikačić, Split 1963.

⁵ G. F. Bulat rođen je 4. siječnja 1836. u Supetru na Braču. Gimnaziju je pohađao u Zadru. Pravo je studirao u Grazu i zatim u Padovi, gdje je i doktorirao 1858. Službovao je od 1859. kao tajnik zadarske Trgovačko-obrtničke komore. Uz taj posao radio je i kao odvjetnički pripravnik sa željom da se posveti odvjetničkom poslu. (Otac mu Frane bio je također pravnik, ali on je radio u sudstvu — kao sudac.) Nakon položenog odvjetničkog ispita 1862. Bulat je prešao iz Zadra u Supetar, gdje je radio kao odvjetnik.

⁶ Jedinstvo br. 49, Split 1900, 2.

⁷ Njena sestra Marija bila je udata za prof. Miha Klaića, vođu dalmatinske Narodne stranke.

⁸ Brzopisna izvješća XXII zasj. sabora kraljevine Dalmacije od dneva 9 do 21 prosinca 1886 (dalje: Izvj. DS), Zadar 1887, 392.

⁹ S. Ljubiša — M. Pavlinoviću, Beč 23. IX 1867, A. *Palavršić* i B. *Zelić*, Korrespondencija Mihovila Pavlinovića (dalje: KMP), Split 1962, 73.

¹⁰ B. *Zelić-Bučan*, Gajo Bulat i Mihovil Pavlinović, »Kačić« br. 5, Šibenik 1973, 113.

- ¹¹ V. Kisić, Listajući stare godišnjake..., Jubilarni broj Narodnog lista, Zadar 1912, 99.
- ¹² J. Beroš, Liberalni savez, Zadarska revija br. 4—5/1961, 367.
- ¹³ Jubil. br. Narodnog lista, Zadar 1912, 57.
- ¹⁴ D. Kečkemet, n. d., 65.
- ¹⁵ V. bilj. 8, isto, 392.
- ¹⁶ Isto, 392.
- ¹⁷ D. Mikačić, Naša narodna ideja u Splitu, Jubil. br. Nar. lista, Zadar 1912, 75.
- ¹⁸ V. bilj. 6, isto, 2.
- ¹⁹ Jugoslavenski narod br. 19, Split 1922. (»Dvije zvijezde preporoda narodne svijesti u Splitu«), 3.
- ²⁰ Isto, 3.
- ²¹ G. F. Bulat, L'associazione dalmatica di Spalato, fatti e parole, Zadar 1877.
- ²² G. Bulat — J. J. Strossmayeru, Split 17. VI 1877, B. Zelić-Bučan, n. d. (10), 113.
- ²³ A. Bajamonti, L'associazione dalmatica, Split 1877; A. Bajamonti, L'associazione dalmatica, lettera II, Split 1878.
- ²⁴ I. Perić, Borba za ponarođenje dalmatinskog školstva 1860—1918, Zagreb 1974, 116.
- ²⁵ D. Foretić, Borba za ponarođivanje općina 1865—1900, Narodni preporod u Dalmaciji i Istri, Zagreb 1969, 142.
- ²⁶ D. Mikačić, n. d., 77.
- ²⁷ G. Bulat, Discorsi sullo scioglimento del comune di Spalato, Zadar 1881.
- ²⁸ Hrvatska enciklopedija, III, Zagreb 1942, 503.
- ²⁹ A. Bajamonti, Sullo scioglimento del comune di Spalato. Discorsi, Zadar 1881.
- ³⁰ D. Foretić, n. d., 188.
- ³¹ Dr Duje Rendić-Miočević (1834—1915), odvjetnik, jedan od najistaknutijih narodnjaka u srednjoj Dalmaciji, uživao je velik ugled. Dva je puta zaredom, kao kandidat Narodne stranke, biran za zastupnika u Dalmatinskom saboru i to za period 1876—1883. u izborništvu kurije veleopreznika splitskog okružja i za period 1883—1889. u izborništvu kurije gradova zastupajući grad Split. U razdoblju od 1879. do 1885. bio je zastupnik i u Carevinskom vijeću.
- ³² Općinsku upravu činili su načelnik i 6 članova (pridsjednika). U odsutnosti načelnika zamjenjivao ga je prvi pridsjednik.
- ³³ V. Perišić — M. Pavlinoviću, Kaštel Štafilic 29. IV 1885. KMP, 482.
- ³⁴ J. Biankini — M. Pavlinoviću, Zadar 29. II 1884, KPM, 416.
- ³⁵ Vj. Maštrović, Jadertina croatica, II dio, Zagreb 1954, 46.
- ³⁶ H. Morović, Građa za bibliografiju splitske periodike. Novine 1875—1941, Split 1968, 8.
- ³⁷ G. Bulat — M. Pavlinoviću, Split 28. IV 1885, KMP, 480.
- ³⁸ Vj. Maštrović, Razvoj sudstva u Dalmaciji u XIX stoljeću, Zagreb 1959, 88.
- ³⁹ U vrijeme najodlučnije borbe za ponarođenje splitske općine Bajamonti je u Dalmatinskom saboru bio zastupnik grada Splita. Nakon ponarođenja splitske općine nije više mogao izboriti zastupnički mandat ni u jednom izborništvu na splitskom području. Godine 1886. ponovno je ušao u Dalmatinski sabor, ali ovaj put kao zastupnik zadarske Trgovačko-obrtničke komore koja ga je izabrala za svog saborskog zastupnika i 1889.
- ⁴⁰ D. Foretić, O ekonomskim prilikama u Dalmaciji u drugoj polovici XIX st. do I svj. rata, Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri, Zagreb 1969, 14.
- ⁴¹ Izvj. DS, XXVII (1892), Zadar 1893, 446 i 455.
- ⁴² Narodni list br. 9 i 10, Zadar 1892.
- ⁴³ Narod br. 36, Split 1894, 2.
- ⁴⁴ Narod br. 51/1894, 2 i 3.
- ⁴⁵ J. Šidak, M. Gross, I. Karaman i D. Šepić, Povijest hrvatskog naroda g. 1860—1914, Zagreb 1968, 166.
- ⁴⁶ V. Kisić, n. d., 107.

- ⁴⁷ G. Bulat — P. Čingriji, Split 18. VIII 1895, Historijski arhiv Dubrovnik. Arhiv Čingrija (dalje: HAD, AČ), Č. X. 7. Di 46.
- ⁴⁸ G. Bulat — P. Čingriji, Split 20. IX 1895, HAD, AČ — Č. X. 70. Di 48.
- ⁴⁹ I. Grgić, Klaićeva pisma Rafi Arneriju, Zadarska revija br. 4—5/1961, 229.
- ⁵⁰ Izvj. DS, XXXI, Zadar 1896, 229.
- ⁵¹ Jedinstvo br. 5, Split 1896. (Prilog broju 5), 3.
- ⁵² Jedinstvo br. 6/1896, 1.
- ⁵³ Crvena Hrvatska br. 4, Dubrovnik 1896, 3.
- ⁵⁴ V. bilj. 50, isto, 229.
- ⁵⁵ Jedinstvo br. 18, Split, 1897, 1.
- ⁵⁶ Izvj. DS, XXXII, Zadar 1897, 305.
- ⁵⁷ V. bilj. 40, isto, 29.
- ⁵⁸ Izvj. DS, XXXIV, Zadar 1899, 241.
- ⁵⁹ HAD, AČ — Č. X. 7. D. 1. 15—22.
- ⁶⁰ G. Bulat — P. Čingriji, Split 8. VIII 1899, HAD, AČ — Č. X. 7. 1. 25.
- ⁶¹ Izvj. DS, XXXV, Zadar 1900, 398.
- ⁶² G. F. Bulat, Jezično pitanje u Kraljevini Dalmaciji. Bilježke i isprave Split 1900, 3.
- ⁶³ Jedinstvo br. 8, Split 1900, 1.
- ⁶⁴ Jedinstvo br. 45/1900 (»Dr Bulat i Madjari«), 1.
- ⁶⁵ Jedinstvo br. 49/1900, 1.
- ⁶⁶ Jedinstvo br. 50/1900, 3.
- ⁶⁷ Crvena Hrvatska br. 24/1900, 1.
- ⁶⁸ Izvj. DS, XXXVI, Zadar 1901, 284.

LES DERNIÈRES ANNÉES DE VIE ET D'ACTIVITÉ POLITIQUE DE GAJO BULAT

Ivo Perić

Gajo Filomen Bulat (1836—1900), avocat, compte parmi les politiciens les plus notoires du parti national croate. En tant que membre de ce parti, il lutta pour qu'en Dalmatie — terre croate — domine la langue croate comme langue officielle à l'école, en justice et dans l'administration, au lieu de l'italienne qui avait été artificiellement imposée pour des raisons de politique offensive. Il lutta aussi pour l'union de la Dalmatie avec la Croatie du »ban«, contre laquelle les dirigeants de la monarchie des Habsbourg s'opposèrent constamment et violemment. L'un de ses plus grands mérites est d'avoir fait passer la Commune de Split entre les mains du parti national, en 1882. (Elle était auparavant aux mains du parti des autonomistes). Il fut aussi le Maire de Split de 1885 à 1893.

Bulat fut constamment élu comme député à la Diète dalmate depuis 1876, et au Conseil Impérial (Parlement), à partir de 1879. Dès 1895 il fut nommé Président de la Diète dalmate.

Bulat consacra les dernières années de sa vie et de son activité politique à la consolidation du parti national (croate) dont il était l'un des leaders les plus influents. Ce parti menait une politique opportuniste, raison pour laquelle il fut souvent et durement attaqué par l'opposition dirigée par le parti dalmate »du Droit«. Tant à la Diète dalmate qu'au Conseil impérial, Bulat se consacra à l'introduction de la langue croate dans les organes administratifs de Dalmatie. de même qu'à la construction de la ligne de chemin de fer Split-Aržano-Bugojno qui aurait relié la Dalmatie à son arrière-pays.

Le parti national croate a acquis de grands mérites par sa lutte politico-nationale, mais il avait aussi de nombreuses faiblesses. Gajo F. Bulat est présent dans tous ces mérites et faiblesses.